

АПРОБИРАНЕ НА ИНСТРУМЕНТ ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА РОДИТЕЛСКИТЕ НАГЛАСИ ПРИ ДЕЦА С КОМУНИКАТИВНИ НАРУШЕНИЯ

ас. д-р Елена Кортезова
Бургаски свободен университет

Резюме: В статията се представя авторски инструмент за изследване на нагласите при родители на деца с комуникативни нарушения. Анализират се данните за конструктивната валидност на инструмента и се представят резултатите от проведени процедури на изследователски факторен анализ и измерване на надеждността на скалата на родителските нагласи за цялата извадка. В резултат на проведените анализи, свързани с надеждност и валидност на конструирания инструмент, се приема, че създаденият от нас инструмент е работещ и дава основание с него да се изследват родителските нагласи при деца с комуникативни нарушения в две посоки – позитивна и негативна нагласа.

Ключови думи: *нагласи, родители, деца, комуникативни нарушения, факторен анализ, конструктивна валидност, положителни и отрицателни нагласи.*

APPROVAL OF AN INSTRUMENT FOR RESEARCHING PARENTAL ATTITUDES IN CHILDREN WITH COMMUNICATION DISORDERS

Elena Kortezova
Burgas Free University

Abstract: The article presents an author's instrument for studying the attitudes of parents of children with communication disorders. The data on the construct validity of the instrument are analyzed and the results of the procedures of exploratory factor analysis and measurement of the reliability of the parental attitudes scale for the entire sample are presented. As a result of the analyses conducted related to the reliability and validity of the constructed instrument, it is assumed that the instrument we created is working and provides grounds for studying parental attitudes of children with communication disorders in two directions - positive and negative attitude.

Keywords: *attitudes, parents, children, communication disorders, factor analysis, construct validity, positive and negative attitudes.*

1. Структура на инструмента за изследване на родителски нагласи при деца с комуникативни нарушения

Инструментът е изработен по модел на I. Ajzen (Ajzen, 1991, 2011, 2020) за конструиране на въпросник, според Теорията за планираното поведение (ТПП) и разработката му следва етапите, предложени от автора.

Предложеният авторски инструмент за изследване на родителските нагласи има следната структура:

Субскала – Субективна норма:

- Мотивация за съобразяване с референти
- Нормативни убеждения на референтите.

Субскала – Оценка на нагласата:

- Когнитивен компонент
- Афективен компонент
- Поведенчески компонент

Субскала – Възприеман поведенчески контрол:

- Външни фактори
- Вътрешни фактори

Субскала – Намерение

Отговорите показват различната степен на съгласие или несъгласие във формат на Ликерт, като са предложени 5 възможни отговора и измерва нагласата в нейната положителна или отрицателна посока:

- категорично съм съгласен – 5
- по-скоро съм съгласен – 4
- не мога да преценя – 3
- по-скоро не съм съгласен – 2
- категорично не съм съгласен – 1

2. Концептуални признаци на променливите

В настоящото изследване сме включили следните променливи, групирани по концептуален признак:

- 1) **Променливи за директно измерване (наблюдавани променливи):** пол, възраст, образование и семеен статус на респондентите (родители на деца с комуникативни нарушения), пола, възрастта на техните деца, както и проявлението на комуникативното нарушение на детето, за което респондентите сами съобщават.
- 2) **Променливи, които не подлежат на директно измерване (скрити променливи):** Целта на създадения инструмент е да изследва нагласата на родителите към логопедичната терапия, която се явява основен метод за развитие на езика и речта, когато е налице комуникативно нарушение. В този смисъл, **скритата променлива**, според анализа на

теоретичните източници е нагласата, изразено в позитивното или негативното отношение на респондентите към поведението „посещение на логопедична терапия поне 2 пъти седмично по 30 минути, в продължение на минимум 6 месеца.“

- 3) **Субективна норма:** Социален натиск да се извърши или не въпросното поведение/нормативни вярвания/ и личната мотивация на родителя да се съобрази с въпросните референти /роднини, приятели, социални мрежи, интернет, лекари, учители, психолози, логопеди/.
- 4) **Оценка на нагласата:** Свързана със съдържанието на когнитивния, афективния и поведенчески компонент на нагласата на родителите на деца с комуникативни нарушения.
- 5) **Възприеман поведенчески контрол:** Отнася се до субективното усещане за лекота или трудност за извършване на поведението „посещение на логопедична терапия“ и отразява миналия опит като възпрепятстване или стимулиране на поведението. Външните фактори – физическата възможност за действие по отношение на посещението на терапия за развитие на речта (ангажираност, време, локация и финансови средства), а вътрешните фактори се отнасят до наличието или липсата на личните качества на родителя (търпение и постоянство) и неговата самоефективност.
- 6) **Намерение:** Отразява степента на готовност (планиране) на действията за извършване на поведението „посещение на логопедична терапия“ и степента на увереност по отношение на специфичния отговор.

3. Изследователски факторен анализ

За да се провери конструктивната валидност на инструмента за изследване на родителски нагласи е проведен факторен анализ, целящ да потвърди, че за анализираната извадка структурата на скалата е свързана с измерването на положителната и негативна нагласа на родителите на деца с комуникативни нарушения към поведението, насочено към развитие на речта на детето – „посещение на логопедична терапия“.

На база на теориите за нагласите се очакват да се формират 2 фактора – отрицателна и положителна нагласа, което е и основната функция на нагласите, а именно – оценъчната. Изхождайки от теоретичните постановки, сме приели, че нагласите са конструкции, които са недостъпни за пряко наблюдение и трябва да бъдат изведени от отговорите на респондентите и тези отговори трябва да отразяват положителните и/или отрицателните оценки към обекта на това отношение. В този смисъл, предназначението на скалата е да измерва позитивната или негативната нагласа на родителите на деца с комуникативни нарушения към поведението „посещение на логопедична терапия“ и да изведе основните детерминиращи фактори на тази нагласа.

Таблица 1. Мярка за адекватност на цялата извадка

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,901
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	8641,483
	df	1225
	Sig.	,000

Мярката за адекватност на цялата извадка (Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.) е 0.901, което надвишава препоръчаната стойност от 0.60. Това показва, че броят на променливите (съжденията) за всеки фактор е достатъчен. Тестът на Бартлет за сферичност е статистически значим за всички изследвани лица ($p < 0.001$), и че променливите (съжденията) са достатъчно силно корелирани, за да започне факторния анализ.

Данните са анализирани чрез факторен анализ по метода на главните компоненти; ротация по метода Варимакс (Varimax), с нормализация на Кайзер (Kaiser).

Резултатите показват, че данните формират 2 фактора (две подскали) и показва всяка променлива (съждение) към кой от двата фактора (подскали) се отнася. Всяка колона съдържа информация за факторните тегла на 50 изходни променливи. Установява се, че всеки от двата фактора може да се асоциира с една от подскалите, което позволява методиката да се приложи към анализираната извадка.

Фактор 1 обяснява 32,8 %, а Фактор 2 (в жълто) обяснява 28,5% от общата дисперсия и представлява **позитивната нагласа** е с най-високо факторно тегло (над 0,46).

Фактор 2 представлява **негативната нагласа** и съжденията в него са с факторно тегло над 0,39.

Стойностите на собствено значение на двата фактора покриват изискването да бъдат по-големи от 1.

Резултатите показват, че факторните тегла на 3 от променливите (въпросите) са по-ниски от 0.30. Това са променливи C_6, C_34 и C_48. Имаме предположение, че тези съждения не са добре формулирани и/или недобре разбрани от респондентите. На този етап преценяваме, че смисловото значение на тези променливи се вписва логично в съдържанието на резултатите от факторния анализ и вземаме решение да ги запазим, за да проследим какъв е резултатът от измерване надеждността на скалата, когато те се съдържат и когато ги премахнем от анализа.

Съжденията C_3, C_4, C_5, C_6, C_9, C_10, C_11, C_12, C_13, C_14, C_15, C_16, C_17, C_18, C_19, C_25, C_26, C_27, C_28, C_29, C_32, C_35, C_36, C_45, C_46, C_47, C_48, C_49, C_50 образуват първата скала, която наричаме **позитивна нагласа 1** – Фактор.

Съжденията C_1, C_2, C_7, C_8, C_20, C_21, C_22, C_23, C_24, C_30, C_31, C_33, C_34, C_37, C_38, C_39, C_40, C_41, C_42, C_43, C_44 образуват втората подскала, която наричаме **негативна нагласа** – 2 Фактор.

1 фактор – позитивна нагласа

Разглеждаме айтемите, които формират съдържанието на подskalата позитивна нагласа. Установяваме, че формирането на позитивната нагласа основно се детерминира от социалната норма и афективния компонент на нагласата и от вътрешните фактори на възприетия поведенчески контрол. В позитивната нагласа се включват само 2-та айтема на поведенческия компонент, свързани с посещение на логопедична терапия. Включват се и айтемите отразяващи намерението за планиране на въпросното поведение.

В подskalата *позитивна нагласа* се включват всички айтеми, свързани с нормативните убеждения на референтите (логопеди, психолози, лекари, учители, приятели, роднини, интернет и социални мрежи), а от айтемите, касаещи мотивацията за съобразяване със съответен референт, са включени тези референти, които сме определили като официални – логопеди, психолози, лекари и учители.

С други думи, подskalата *позитивна нагласа* към логопедичната терапия се формира на базата на силен социален натиск, обусловен от факторите на социалната норма.

Що се отнася до айтемите, касаещи афективния компонент на родителската нагласа, това са тези съждения, които определят логопедичната терапия като подходяща, полезна и ефективна, свързват се със субективното усещане за спокойствие и преодоляване на тревогата за детето и с директния айтем за оценка/одобрение на логопедичната терапия.

Съдържанието на айтемите, свързани с когнитивния компонент на родителската нагласа се свързват основно с убежденията, че логопедичната терапия ще доведе до преодоляване на затрудненията в говора на детето, ще помогне на детето да общува по-добре с другите и родителите ще получат помощ и насоки как да се справят с говорния проблем на детето.

Субективното усещане за контрол върху поведението (ВПК) се изразява в съдържанието на айтемите, касаещи съждения за самооценка на качествата: търпение, постоянство и организираност при посещаването на логопедичната терапия. Това са факторите, които ние условно наричаме „вътрешни“ и са част от личностовите характеристики на респондентите, свързани със самоефективността.

Формирането на специфичния отговор за действие е свързано с намерението, което е със съдържание за планиране на посещение на логопедична терапия и изразяване на силата на това намерение.

2 фактор – негативна нагласа

Установяваме, че формирането на негативната нагласа основно се детерминира от поведенческия и когнитивен компонент на нагласата и се модерира от външните фактори на възприетия поведенчески контрол. В негативната нагласа се включват само 2 айтема на афективния компонент. Субективната норма е представена само от айтеми, чиито съдържание отразява мотивация за съобразяване с референта. В подskalата на негативната нагласа не участват айтеми, отразяващи намерението за планиране на логопедична терапия.

В подskalата **негативна нагласа** се включват само айтеми, свързани с мотивация за съобразяване с референтите (социални мрежи, статии в интернет, приятели, роднини), които сме определили като неофициални. С други думи, подskalата **негативна нагласа** към логопедичната терапия се формира на базата на не толкова силен социален натиск, но определен само от мотивацията за съобразяване с референтите, които са в най-близкото обкръжение на изследваните лица.

Айтемите, касаещи афективния компонент на родителската нагласа, това са тези съждения, които свързват логопедичната терапия със субективното усещане за досада, отегчение и я определят като допълнително затрудняващо задължение.

Съдържанието на айтемите, свързани с когнитивния компонент се свързват с негативната нагласа основно чрез убежденията, че логопедичната терапия ще отнеме от времето на родителя за други, по-приятни за него занимания и определят посещението на логопедична терапия като неподходящо.

Субективното усещане за контрол върху поведението (ВПК) се изразява в съдържанието на айтемите, касаещи съждения за фактори, затрудняващи посещението на логопедична терапия. Свързват се с факторите, които условно наричаме външни: ангажименти, време, локация и финансови средства.

Формирането на специфичния негативен отговор за действие се свързва основно с поведенческия компонент. Съжденията, включени във фактора **негативна нагласа** касаят убеждения, които определят различни стратегии за действие, когато детето има комуникативно нарушение: изследвания, алтернативни методи, събиране на информация в интернет, очакване проблема да се реши от само себе си, самостоятелни занимания у дома.

Изключени са съждения, свързани с намерение за посещение на логопедична терапия.

В резултат от факторния анализ може да се обобщи, че изработеният инструмент е работещ и измерва нагласите на родители на деца с комуникативни нарушения. Факторният анализ показва тенденцията към отделяне на нагласата на родителите в позитивна и негативна посока по отношение на логопедичната терапия. Също така, показва и взаимните връзки при формирането на родителската нагласа: субективна норма, компонентите на нагласата (когнитивен, афективен, поведенчески), възприемания поведенчески контрол и намерението.

Така получените скали са подложени на допълнителен факторен анализ поотделно, за да се изведат факторите, които ги съставят и да се потвърдят компонентите на всяка от скалите.

Факторен анализ на скала *позитивна нагласа*

С цел да се установи дали получената скала за **позитивна нагласа** може да бъде приложена и анализирана към данните, беше използван потвърждаващ факторен анализ по метода на главните компоненти. Бяха зададени 4 фактора, колкото е броят на подskalите в методологията.

Резултатите показват, че четирите фактора се асоциират с четирите под-скали: Фактор 1 с подскалата за *субективна норма*, Фактор 2 със скалата за *компоненти на родителската нагласа*, Фактор 3 със скалата за *възприеман поведенчески контрол* и Фактор 4 със скала *намерение*. Това дава основание да се направи изводът, че предлаганата методология може коректно да се приложи към анализираната извадка.

Мярката за адекватност на цялата извадка (Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.) е 0.895, което надвишава препоръчаната стойност от 0.60. Това показва, че броят на променливите (съжденията) за всеки фактор е достатъчен. Тестът на Бартлет за сферичност е статистически значим за всички изследвани лица ($p < 0.001$), и че променливите (съжденията) са достатъчно силно корелирани, за да започне факторния анализ.

Данните са анализирани чрез факторен анализ по метода на главните компоненти; ротация по метода Варимакс (Varimax), с нормализация на Кайзер (Kaiser).

Таблица 2. Мярка за адекватност на цялата извадка за скала „позитивна нагласа“

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,895
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	4488,129
	df	406
	Sig.	,000

Фактор 1 обяснява 31,8%, Фактор 2 обяснява 13,2%, Фактор 3 обяснява 8,1%, а Фактор 4 обяснява 4,7% от общата дисперсия.

Фактор 1, който представлява *субективната норма* е с най-високо факторно тегло (над 0,34) е разположен в първата колона на таблицата.

Фактор 2, който представлява *компонентите на нагласата* е разположен във втората колона на таблицата, като въпросите в него са с факторно тегло над 0,49.

Фактор 3, който представлява *възприемания поведенчески контрол* е разположен в третата колона от таблицата и въпросите в него са с факторно тегло над 0,51.

Фактор 4 представлява *намерението*, разположен е в четвъртата колона на таблицата и въпросите в него са с факторно тегло е над 0,46.

Стойностите на собствено значение на четирите фактора покриват изискването да бъдат по-големи от 1.

Факторен анализ на скала *негативна нагласа*

С цел да се установи дали получената скала за *негативна нагласа* може да бъде приложена и анализирана към данните, беше използван потвърждаващ факторен анализ по метода на главните компоненти. Бяха зададени 3 фактора, колкото е броят на подскалите в методологията.

Резултатите показват, че трите фактора се асоциират с трите подскали: Фактор 1 с подskalата за *компоненти на нагласата*, Фактор 2 със скалата за *възприеман поведенчески контрол*, а Фактор 3 със скалата за *субективна норма*. Това дава основание да се направи изводът, че предлаганата методология може коректно да се приложи към анализирания извадка.

Мярката за адекватност на цялата извадка (Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy) е 0.864, което надвишава препоръчаната стойност от 0.60. Това показва, че броят на променливите (съжденията) за всеки фактор е достатъчен. Тестът на Бартлет за сферичност е статистически значим за всички изследвани лица ($p < 0.001$), и че променливите (съжденията) са достатъчно силно корелирани, за да започне факторния анализ.

Данните са анализирани чрез факторен анализ по метода на главните компоненти; ротация по метода Варимакс (Varimax), с нормализация на Кайзер (Kaiser)

Таблица 3. Мярка за адекватност на цялата извадка за скала „негативна нагласа“

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	.864	
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	3198,412
	df	210
	Sig.	,000

Фактор 1 обяснява 28,5%, Фактор 2 обяснява 16,3%, а Фактор 3 обяснява 8,2%, а от общата дисперсия.

Фактор 1, който представлява *компонентите на нагласата* е с най-високо факторно тегло (над 0,45) е разположен в първата колона на таблицата.

Фактор 2, който представлява *възприемания поведенчески контрол* е разположен във втората колона на таблицата, като въпросите в него са с факторно тегло над 0,53.

Фактор 3, който представлява *субективната норма* е разположен в третата колона от таблицата и въпросите в него са с факторно тегло над 0,41.

Стойностите на собствено значение на четирите фактора покриват изискването да бъдат по-големи от 1.

4. Надеждност и валидност на конструирания инструмент за изследване на родителските нагласи при деца с комуникативни нарушения във възрастта от 3 до 7 години

Въз основа на получените данни от общо 234 респондента е проведена процедурата по измерване на надеждността на скалата на родителските нагласи за цялата извадка.

Таблица 4. Надеждност на инструмента за изследване на родителските нагласи при деца с комуникативни нарушения

Cronbach's Alpha	N of Items
.883	50

Коефициентът на вътрешна консистентност на въпросника Алфа на Кронбах е .88 за 50 айтема. Резултатът показва много добра надеждност и дава основание данните, получавани от прилагане на въпросника да бъдат считани за високо надеждни.

От общата статистика на айтемите става ясно, че премахването на айтемите с ниски факторни тегла (6, 34 и 48) няма да се отрази в голяма степен върху коефициента на вътрешна консистентност на въпросника Алфа на Кронбах, който е .88 за 50-те айтема. Решаваме да ги запазим и включим в анализите на влиянието и връзките между отделните айтеми.

Изчисленията на коефициента на надеждност са направени и за всяка подскала отделно.

С цел да се провери дали 16-те съждения за подскала *субективна норма* образуват надеждна скала, е измерен коефициентът алфа на Кронбах за цялата извадка. Надеждността на скалата е .76, което показва висока степен на надеждност. (Таблица 5)

Таблица 5. Надеждност на подскала – субективна норма

Cronbach's Alpha	N of Items
.756	16

Изследването на 24-те съждения на подскала *оценка на нагласата*, показва алфа на Кронбах .83, следователно скалата е с добри психометрични качества.

Таблица 6. Надеждност на подскала – оценка на нагласата

Cronbach's Alpha	N of Items
.828	24

Оценката на надеждността на подскала *възприеман поведенчески контрол (ВПК)* с алфа на Кронбах .85 (Таблица 7) и подскала *намерение* с алфа на Кронбах 0.90 (Таблица 8) е също е показател за добра надеждност.

Таблица 7. Надеждност на подскала – възприеман поведенчески контрол (ВПК)

Cronbach's Alpha	N of Items
.849	8

Таблица 8. Надеждност на подскала – възприеман поведенчески контрол (ВПК)

Cronbach's Alpha	N of Items
.900	2

Апробиране на инструмент за изследване на родителските нагласи при деца с комуникативни нарушения

В Таблица 9 са предоставени обобщените данни от проверката на вътрешната консистентност на подskalите на изработения инструмент за родителски нагласи.

**Таблица 9. Обобщени данни –
надеждност на подскали**

Подскала	Брой айтеми	Алфа на Кронбах
Субективна норма	16	,76
Оценка на нагласата	24	,83
Възприеман поведенчески контрол	8	,85
Намерение	2	,90

5. Обобщение за резултатите от апробирането на инструмента за изследване на родителските нагласи при деца с комуникативни нарушения

На базата на резултатите от изследователския факторен анализ и оценките за надеждност може да се обобщи, че създадения нов въпросник има много добри психометрични характеристики и дава основание да се използва като надежден и валиден инструмент при изследване на родителските нагласи при деца с комуникативни нарушения в две посоки – позитивна и негативна нагласа.

ЛИТЕРАТУРА

КОРТЕЗОВА, Е. „Конструирание на инструмент за изследване на родителските нагласи за езиковото развитие при деца с комуникативни нарушения.“ Годишник на БСУ, Бургас, 2022, Том XLVI, ISSN: 1311-221X

AJZEN I. (1991) The theory of planned behavior. *Organizational behavior and human decision process*; 50:179-211

AJZEN, I. (2011) The theory of planned behavior: Reactions and reflections, *Psychology and Health*, Vol. 26, No. 9, September 2011, 1113–1127

AJZEN, I. (2020). The theory of planned behavior: Frequently asked questions. *Human Behavior & Emerging Technologies*, 1-11. <https://doi.org/10.1002/hbe2.195>

<https://people.umass.edu/aizen/pdf/tpb.intervention.pdf>

<https://people.umass.edu/aizen/pdf/tpb.measurement.pdf>

<https://people.umass.edu/aizen/tpb.html>

Информация за автора

Име с научна степен и длъжност на автора: ас. д-р Елена Кортеева
Образователна институция/Институт: Бургаски свободен университет
Контакти: kortezova@bfu.bg